

کتاب‌های مصور کتاب‌های تصویری

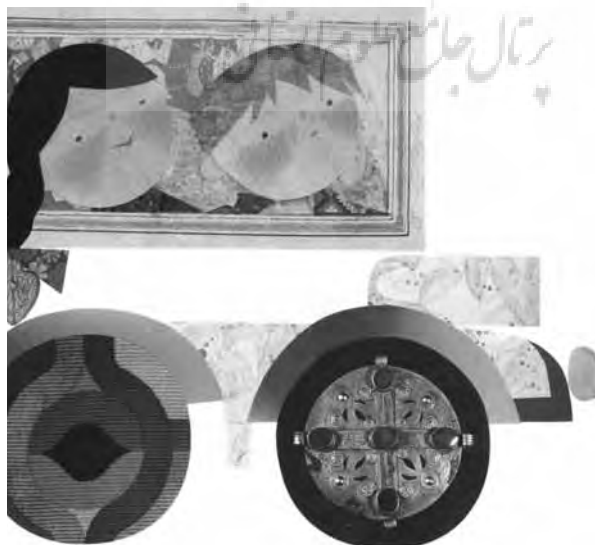
قسمت دوم / آخر

جمال‌الدین اکرمی

کتاب‌های مفهومی^۱

کتاب‌های مفهومی، به مجموعه کتاب‌های غیرتخیلی (نان فیکشن) تعلق دارند و هدف آن، فراگیری دانش‌ها و شناخت‌های نخستین است. این گونه کتاب‌ها برای کودکان خردسال و دوران مهد کودک و آمادگی که نخستین دوره‌های تثبیت آموخته‌های خود را می‌گذرانند، بسیار سرگرم‌کننده و مناسب است. گسترش دانش و زبان کودک، از راه به کارگیری تصویر و متن‌های ساده و اندک در کتاب‌های مفهومی، کاربردی فراگیر دارد. برخی از این کتاب‌ها، با به کارگیری تصویرهای فراوان، شکل‌ها، رنگ‌ها و اندازه‌ها را به کودکان می‌آموزد و یادگیری مفهومی‌هایی چون رابطه‌ها، سامان‌دهی و مقیاس‌ها را دنبال می‌کند. کتاب‌های مفهومی بسیاری از آموزه‌های انتزاعی را به حوزه کتاب‌های کودکان می‌کشاند و بازتاب اندیشه‌ها و خیال‌های هنرمند را به دنبال دارد. در کتاب کارخانه همه‌کاره، اثر نورالدین زرین‌کلک، کودک با توانایی‌های دست

انسان در تغییر شکل و جابه‌جایی پدیده‌ها آشنا می‌شود و در می‌یابد که دست، به عنوان نخستین ابزار کار انسان، به تنهایی می‌تواند بسیاری چیزها را تغییر شکل دهد و آن‌ها را در فرآیند ساده‌سازی شرایط زندگی به کار بگیرد. تصویرهای ساده و کودکانه این کتاب، مفهوم ابزار کار را در اختیار کودک قرار می‌دهد. در کتاب امید، اثر مهرنوش معصومیان، کودک با مفهوم «امید» در شکل‌های گوناگون آن آشنا می‌شود. نزدیک شدن تصویرگر، به گزاره‌هایی چون «امید مزدی است که از فروش محصول به دست می‌آید»، «امید با آسودگی به خانه رفتن است»، «امید چراغی است که از دور سوسو می‌زند»، نیازمند داشتن شناخت کافی از حوزه نگاه انتزاعی و تفکر کودک است.

کتاب مفهومی «امید»،
برای آشنایی کودکان
با مفهوم امید
تصویرگر: مهرنوش معصومیان

در کتاب شگفت‌انگیز و غیرمعمولی ما چند نفریم؟ بهرام خائف، طراح و تصویرگر این کتاب، به طرح درون‌مایه دشوار جایگاه فرد در جامعه روی می‌آورد. درک کودک از انسان، به عنوان عضوی از خانواده، کلاس، دوستان، محیط کار و جامعه، درکی ساده، گذرا و گاه دیر فهم است. نگاه انتزاعی بهرام خائف در طرح این موضوع، با روی آوردن به تصویرهایی اکسپرسیونیستی و بدون متن صورت گرفته و این وظیفه دشوار را با قرار دادن حال و هوای طرح کلی کتاب در تصویرهای خیالی دنبال کرده است. مجموعه کتاب‌های فریده شهبازی، با عنوان بینیم و فکر کنیم، به کودکان فرصت می‌دهد تا با مفاهیم ساده‌ای چون شغل‌ها، وسایل نقلیه، رنگ‌ها و غیره آشنا شود. در کتاب سلام، پرویز کلانتری، کودکان را با ایده ایجاد ارتباط با دیگران از راه سلام کردن آشنا می‌کند. طرح بازی‌گونه این درون‌مایه در کتاب سلام با تصویرهای بسیار ساده، کودکانه و شیرین دنبال می‌شود. در کتاب‌های تصویری آهای آهای بهاره و اسب سفید چوبی، با تصویرگری اکبر نیکن پور، کودک آواهای موجود در طبیعت و صدای حیوانات را در قالب شعر می‌آموزد. تصویرها، در نماهایی که گاه بیانگر رابطه آهنگین میان گزاره‌های شعر است، کودک را به فضای درونی شعرها فرا می‌خواند و به کمک فرم و رنگ، ذهن او را برای پذیرفتن درون‌مایه پر جنب‌وجوش شعرها آماده می‌سازد. در کتاب‌های نقلی، با تصویرگری مهرنوش معصومیان و دور، نزدیک‌تر، با تصویرگری علی گروسی، کودک با گونه‌های دیگری از کتاب‌های مفهومی آشنا می‌شود.

در کتاب زیبایی بگرد پیدایم کن، از تولیدات مرکز فرهنگی یونسکو در آسیا که توسط تصویرگران مختلف آسیایی تصویرگری شده، از مخاطب خواسته می‌شود شکل کودکی را که در کنار صفحه دیده می‌شود و لباس محلی آن کشور را به تن دارد، لابه‌لای جمعیت پیدا کند. فرآیند بازی و جست‌وجو، به کودک مخاطب این کتاب فرصت را می‌دهد شکل مورد نظر را لابه‌لای کنش‌ها و رویدادهای گوناگون لوحه بزرگ تصویری پیدا کند و در هنگامه جست‌وجو، با لباس‌ها، آرایه‌ها و آیین‌های بومی هر فرهنگی آشنا شود. در کتاب چه می‌بینیم، چه هست؟ اثر ماریا آنریکا آگوستینی، کودک نخست حدس و گمانه‌های خود را در مورد تصویری که دیده، بیان می‌کند و در صفحه بعد با شکل کامل شده آن روبه‌رو می‌شود و گمانه خود را کامل می‌کند. شل سیلوراستاین، در کتاب زیبای در جست‌وجوی قطعه گم‌شده، مفهوم فلسفی جست‌وجو به دنبال حقیقت گم‌شده را برای کودکان انتخاب کرده است و آن را در تصویرهایی پیاپی و بسیار ساده دنبال می‌کند؛ هر چند برخی کتاب‌های او، برای درک کامل‌تر، به گروه‌های سنی بالاتر تعلق می‌گیرد.

درک مفاهیم گاه دشواری چون زمان، مکان، جامعه، جست‌وجو، دوستی و چگونه دیدن در کتاب‌های مفهومی، با روی آوردن به تصویرهای ساده، گویا و ژرف دنبال می‌شود. درک مفاهیم آموزشی هم‌چون رنگ، فرم، متضادها و رابطه‌ها که مفاهیمی نیمه انتزاعی و اغلب قراردادی هستند، از پیچیدگی کم‌تری برخوردار است و به دلیل کاربرد فراوان، با سادگی بیشتری در اختیار کودک قرار می‌گیرد. طرح مفاهیم قیاسی، هم‌چون دور و نزدیک، کوچک و بزرگ، زیر و رو، بالا و پایین در بسیاری از کتاب‌های پیش‌دبستانی دیده می‌شود، اما طرح خلاق و تأثیرگذار این مفاهیم، به ذوق درخشان نویسنده و تصویرگر و رابطه میان اندیشه‌های آن دو بستگی دارد.

طرح مفاهیم پایه در دوران آموزش پیش‌دبستانی، مقدمه‌ای برای حضور آینده کودک در جامعه و مدرسه است و تصویر در آن‌ها از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. طراحی‌های خطی محسن حسن پور، فریده شهبازی و علی اصغرزاده در بسیاری از کتاب‌های پیش‌دبستانی، فراگیری مفاهیم را در کتاب‌های پیش‌دبستانی دنبال کرده است. گذشته از طرح این درون‌مایه‌ها، آن‌چه از راه بازی، جست‌وجو و طنز توسط کودکان پیش‌دبستانی دریافت می‌شود، از ماندگاری و تأثیرگذاری ژرف‌تری برخوردار است. حضور طنز در کتاب‌های پیش‌دبستانی با پیرنگ فراگیری مفاهیم، در آثار تصویرگرانی چون امیر مفتون و ناهید لشگری فرهادی، کودکان را به جست‌وجو در لایه‌های تصویری و درک لحظه‌های طنزآمیز فرا می‌خواند. رویدادی که در آن می‌توان جایگاه تصویر را نه در حد دنبال‌کننده اهداف متن، بلکه به عنوان پدیده‌ای مستقل در ویژگی‌های درک دیداری تصویر مطرح ساخت. در کتاب رنگ‌ها اثر امیر مفتون، طرح طنزآمیز شخصیت‌ها و کنش‌های آنان، سبب می‌شود کودک با توجه و علاقه بیشتری موضوع رنگ‌ها را دنبال کند. استفاده از لحن کودکانه در بیان شعری متن نیز حس‌پذیری کودکان را از موضوع مورد نظر افزایش می‌دهد.

ویژگی آموزشی کتاب‌های مفهومی، نیازمند ترفندهای شیرین‌تری برای پذیرفته شدن در دنیای کودکان است. طرح این موضوع به شیوه مدرسه‌ای، در کتاب‌های پیش‌دبستانی سرزمین ما، از طیف گسترده‌ای برخوردار است و تسلط نظام

کتاب مفهومی
«بگرد پیدایم کن»
برای آشنایی کودکان
با ویژگی‌های ظاهری
کودکان جهان
مرکز فرهنگی یونسکو
در آسیا

مدرسه‌ای، بر کتاب‌های مهد کودک‌ها و آمادگی‌ها نیز سایه انداخته است. استفاده از متن‌های آمرانه، زیاده‌روی در ارائه تصویرهای رنگ کردنی و استفاده از خط‌های پیرامونی خشک و بی‌روح در طرح‌های اولیه، سبب شده بسیاری از این کتاب‌ها با رویکردی بازاری و سهل‌انگارانه ارائه شود.

در طرح کلی کتاب‌های مفهومی، لطافت طراحی با خطوط نرم و فرم‌های طنزآمیز و رویدادهای شیرین، همراه شعر، ترانه، بازی و جست‌وجو در حاشیه تصویرها، می‌توان به جذابیت کافی دست یافت و کودک را در فرآیند بریدن، چسب زدن، کامل کردن تصویرها، چسباندن برچسب‌ها، رنگ‌آمیزی و جست‌وجوی رابطه‌ها شرکت داد.

کودکان پیش‌دستانی در زمینه آشنایی با رنگ‌ها، با کتاب‌های رنگ‌آمیزی چون دنیای رنگ‌ها، اثر **نسرین خسروی**، رنگ‌ها، اثر **امیر مفتون**، هفت کمان هفت رنگ، اثر **هوشنگ محمدیان** و داستان پرماجرای مداد قرمز، اثر **تقی کیارستمی** و بسیاری کتاب‌های دیگر روبه‌رو می‌شوند. در این کتاب‌ها، کودکان با ارتباط میان رنگ‌ها و پیدایش رنگ‌های فرعی از راه ترکیب رنگ‌های اصلی، با رنگ جانوران، میوه‌ها و پدیده‌ها آشنا می‌شوند. **اریک کارل**، در کتاب بدون متن اولین کتاب رنگ‌های من، رنگ هر پدیده‌ای را هماهنگ با شکل طبیعی آن دنبال می‌کند.

کتاب رنگ‌آموز،
«سبز، قرمز و همه چیز»
تصویرگر: که و نا پاکوفسکا

در کتاب سبز، قرمز و همه چیز اثر **که و نا پاکوفسکا** که کتابی رنگ‌آموز است، کودک در تصویرهای انتزاعی و سرشار از رنگ، با رنگ‌های گوناگون آشنا می‌شود. کتاب آبی کوچولو، زرد کوچولو، اثر **لتولیونی**، هر چند از زبان داستانی بهره‌مند است، فرصتی است برای کودک تا با مفهوم ترکیب شدن رنگ‌ها برای پدیداری رنگ‌های تازه آشنا شود. در کتاب از رنگ‌ها و چیزها، اثر **تاناهوبان** نیز کودکان در عکس‌ها و تصویرهای رنگی، با رنگ پدیده‌ها آشنا می‌شوند. **تاناهوبان** هم‌چنین کتاب دایره‌ها، سه گوشه‌ها، چهار گوشه‌ها را در زمینه آشنایی کودکان با فرم‌ها و شکل‌های هندسی طراحی کرده است. مقایسه میان پدیده‌های پیرامون و شکل‌های هندسی، کودکان را با رابطه میان آن‌ها آشنا می‌سازد. **تاناهوبان** کتاب‌های مفهومی دیگری نیز در زمینه آشنایی کودکان با انواع خط و رابطه‌های قیاسی فراهم آورده است. طرح مفهوم‌های قیاسی و متضادها هم چون زیر - رو، جلو - عقب، دور - نزدیک و کوتاه - بلند، بخش گسترده‌ای از کتاب‌های مفهومی را در بر می‌گیرد. زاویه دید تصویرگر و شیوه نگاه شیرین و طنزآمیز او، می‌تواند فرازهای درخشانی برای درک بهتر کودکان فراهم سازد. سامان‌دهی، کشف رابطه‌ها، جهت‌یابی و جست‌وجوی اشتباهات مضحک تصویرگر در جزئیات تصویری، مفاهیم گاه دشواری هستند که تنها بهره‌وری خلاقانه در طرح موضوع، طنز تصویری و تازگی آن می‌تواند کتاب را برای کودکان جذاب و دلپذیر سازد.

کتاب‌های الفباآموز^۲

الفباآموزها، کتاب‌هایی هستند که فرآیند زبان‌آموزی، هدف اصلی درون‌مایه‌های آن قرار گرفته است. آشنایی با شکل قراردادی نشانه‌های الفبا و صدای آن‌ها، رویکردی است که فرارگیری آن با طنز، جست‌وجو و مشارکت کودک می‌تواند از روند جذابی برخوردار باشد. قراردادی بودن نشانه‌های الفبایی در فراگیری زبان و جابه‌جایی

کتاب الفباآموز
«آ اول الفباست»
تصویرگر: نورالدین زرین کلک

واژه‌ها به جای نمود واقعی پدیده‌ها، از نخستین امکانات آشنایی کودک با جهان نشانه‌ها، دال‌ها و مدلول‌هاست. این ویژگی که در کتاب‌های عددآموز نیز دیده می‌شود، سبب شده تا تصویرگران از ساده‌ترین امکانات دیداری، برای توضیح یک واژه یا یک صدای الفبایی استفاده کنند. مثلاً انتخاب واژه «آب» برای آشنایی کودک با نشانه «آ» و صدای کشیده آن، زمینه مناسبی است تا تصویرگر با توجه به آن، به نمایش گرافیکی شکل «آ» و رویدادهای جالب توجه در صداهای آن روی آورد. شیطنت کودکانه و گرافیک در خور توجه **نورالدین زرین کلک**، در کتاب **آ اول الفباست**، زمینه خوشایندی برای کودک فراهم آورده تا در مسیر آن، همزمان با خواندن شعرهای هیجان‌انگیز هم‌چون: «ط اول طوطیه / به موش توی قوطیه»، بازی‌های تصویری آن را دنبال کند. در یکی از تصویرهای این کتاب، با تصویر بزغاله‌ای روبه‌رو می‌شویم که بر پشت مادرش ایستاده و سرگرم شیطنت است و در تصویری دیگر، لک‌لکی با منقار بلندش خط آبی کرسی نشانه‌های الفبایی را از زیر نوشته‌ها می‌کشد. در نگاه تاریخی به جایگاه کتاب‌های الفباآموز، در میان کتاب‌های تصویری کودکان ایرانی، با کتاب‌هایی چون الف و بای مصور، نوشته **مفتاح‌الملک** با تصویرگری **میرزاعلی نقاش** (۱۲۶۲ ش)، الفباآموز کودک دبیره، نوشته **ذبیح بهروز** با تصویرگری **محمود جوادپور** (۱۳۲۶)، و الفبا،

نوشته **جبار باغچه‌بان** با تصویرگری **لیلی تقی‌پور** (۱۳۲۷) روبه‌رو می‌شویم که از تازگی‌های ویژه‌ای در مقایسه با کتاب‌های

دیگر دوران خود روبه‌روست. با وجود این، تلاش‌های خلاقانه در تولید کتاب‌های الفبایموز کودکان، آن‌چنان که مورد نیاز آن‌هاست، از کاستی‌های جدی برخوردار است. پرداخت هنرمندانه و خلاق یک گرافیکست یا تصویرگر، در فراهم‌سازی کتاب‌های زبان‌آموز، همچون کتاب *آول الفیاست*، امکان تازه‌ای برای کودک فراهم می‌آورد تا با دنیای قراردادی نشانه‌ها در رویکرد ساده و دیداری آن آشنا شود.

در کتاب شهر الفبا اثر استفان تی. جانسون، با نگاه در خور توجه تصویرگر، برای یافتن پدیده‌های پیرامونی کودک که یادآور شکل نشانه‌ای حروف الفباست، روبه‌رو می‌شویم. این رویکرد، ضمن آن که نگاه جست‌وجوگر کودک را در یافتن پدیده‌هایی که تداعی‌کننده چیزهای دیگری هستند، تقویت می‌کند، به بازشناسی قلمرو تصویری حروف الفبا می‌انجامد. در کتاب الف، ب، پ، اثر *تاتیا ناماورینا*، تصویرگر روسی، به نشانه‌های بومی در شکل‌گیری حروف الفبا برمی‌خوریم و در کتاب الفبای گرافیکی، اثر *دیوید پلتیه*، با شکل نمایشی حروف الفبا در رویدادهایی که یادآور شکل یا صدای آن حرف است، روبه‌رو می‌شویم. مثلاً خمیازه کشیدن حرف Y در کلمه خمیازه (yawning) و آتش گرفتن حرف F در کلمه آتش (fire)، بخشی از بازی‌های تصویری این کتاب به شمار می‌رود. در کتاب زد (Z) نابود شد، اثر *کریس وان‌آلسبرگ*، کودک متن و تصویر را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد و ۲۶ حرف انگلیسی با نمایش‌هایی که یادآور صدای آن حرف است، شکل می‌گیرد. کتاب جامبو یعنی سلام: الفبایموز سواحیلی، اثر *موریل فیلیپینگز* کودکان را با حروف و واژه‌های سواحیلی در آفریقا آشنا می‌سازد. تصویرگری کتاب در بازار، اثر *آنیلا لوبل* نیز به کودک فرصت می‌دهد به بازار سر بزند و با شغل‌هایی که هر یک یادآور یک حرف الفبایی است، آشنا شود.

در فرآیند یادگیری زبان و آشنایی با نشانه‌های الفبایی، نگاه گرافیکستی و خلاق تصویرگر در معرفی فضاهای تازه، سبب می‌شود کتاب‌های الفبایموز از تازگی و جذابیت فراوان برخوردار شوند. آشنایی با شکل و صدای الفبایی که با معرفی جانوران، میوه‌ها، اشیا، گل‌ها و غیره شکل می‌گیرد، نشانگر گوناگونی نگاه و فضایی است که تصویرگر می‌تواند با توجه به آن‌ها، به خلق آثار نو بپردازد.

الفبای گل‌های وحشی: الفبایموز با چاپ سیب‌زمینی، اثر *دایانا پومروی*، خوردن الفبا، میوه‌ها و سبزی‌ها از A تا Z، اثر *لویس الرت*، الفبای پرندگان، اثر *راجر توری پیترسون* و الفبایموز جانوری، اثر *برت کیچن*، هر یک نشانگر موضوع مورد علاقه تصویرگران برای آشنا ساختن کودکان با حروف الفباست.

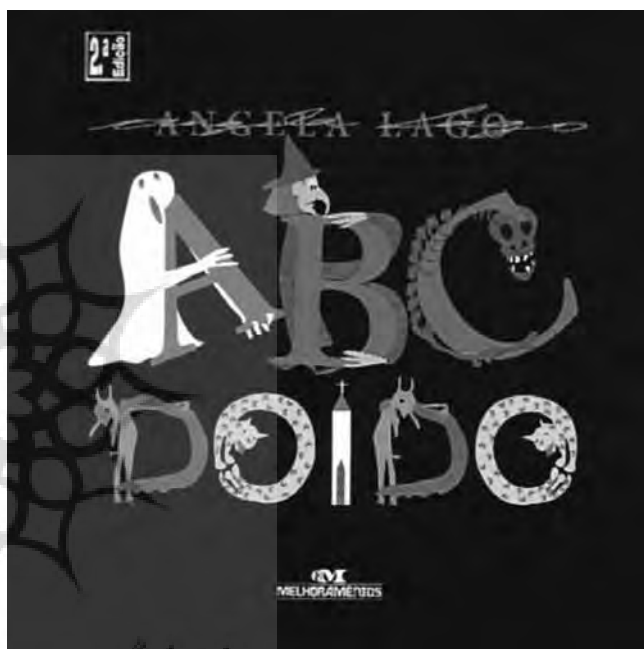
طراحی کتاب‌های الف برای سالاد است، اثر *مایک لستر*، الف، ب، پ، هوپ! اثر *راشل ایزادورا*، باغ‌وحش ببر: کتاب الف، ب، پ، جانوران، اثر *ربرتو دوویک کامپیچ*، الفبای باغبان، اثر *ماری آزاریان* و الفبای کنار دریا،

دوناگرابسی، از دیگر کتاب‌های الفبایموز برای کودکان است.

کتاب الفبای آنو: ماجرابی در تخیل نیز کتابی الفبایموز است که در آن *میتسوماسا آنو*، تصویرگر برجسته ژاپنی، در هر تصویر، یک شیء بزرگ و حرف الفبای مربوط به آن را نشان داده؛ با این تفاوت که در حاشیه کتاب، تصویرهای دیگری که یادآور صدای همان حرف است. در کنار یکدیگر به شکل موضوعی مطرح شده‌اند.

آشنایی با الفبا، تنها یکی از هدف‌های شکل گرفته در کتاب‌های الفبایموز است که کودکان ۲ تا ۴ ساله با دیدن تصویرها در یک کتاب، نام آن را می‌گویند. کودکان پنج ساله می‌توانند صدای اول واژه‌ها را از یکدیگر تشخیص دهند و شش ساله‌ها حرف‌ها و واژه‌ها را بازخوانی می‌کنند. رشد دانش و آگاهی کودک، با فرآیند زبان‌آموزی همراه می‌شود و بازشناسی شکل حروف و ادای صدای آن‌ها، هر چند از سازوکاری دشوارتر از شناختن شکل‌ها برخوردار است، در اثر تکرار و تلاش‌های خلاقانه تصویرگر، شکل ماندگارتری به خود می‌گیرد. چاپ کتاب‌های الفبا، با شکل و روشی بازاری‌پسند و سهل‌انگارانه، به فراوانی دیده می‌شود و می‌تواند آسیبی جدی به ذوق و سلیقه کودکان وارد آورد. استفاده از زبان شعر، به ویژه شعرهای هیچانه، از آن دست که در کتاب *آول الفیاست*، اثر *نورالدین زرین‌کلک* دیده می‌شود، می‌تواند علاقه کودکان را در زمینه توجه به الفبا افزایش دهد.

ویژگی شعرهای هیچانه، در برگردان تصویری آن‌ها نیز می‌تواند به تصویرهایی مضحک و خنده‌آور که از رگه‌های هیچانه در متن شعری بهره گرفته، تبدیل شود. در کتاب الفبای شعر، نوشته *آویس هارلی*، از الفبا برای نشان دادن قالب‌های شعری استفاده شده است.

الفبایموز A. B. C.

تصویرگر: آنجلا لاگر

کتاب‌های عددآموز^۳

همچنان که کتاب‌های الفبایموز، فراگیری شکل الفبا و صداهای آن را دنبال می‌کنند، کتاب‌های عددآموز نیز به فراگیری اعداد، شکل آن‌ها و کمیت عددی آن‌ها نزد کودکان می‌انجامد. یادگیری روزها، ماه‌های سال و چهار فصل، همراه رویکردهای ساده ریاضی مانند جمع شدن و کم شدن، موضوع‌های دیگری است که در کنار عددآموزها شکل می‌گیرد. آنیتا لوبل همه این موضوع‌ها را در کتاب یک فانوس دریایی، یک ماه دست‌مایه کار خود قرار داده است. راشل ایزادورا در کنار کتاب الف، ب، پ، هوپا، کتاب ۱، ۲، ۳ هوپا را برای کودکان تصویر کرده است. اریک کارل هم‌چنان که در کتاب اولین کتاب الفبای من به طرح موضوع الفبا برای کودکان پرداخته، در کتاب اولین کتاب اعداد من، کودکان را به ایجاد ارتباط میان شکل‌هایی که کشیده و عددهایی که در کنار آن‌ها نوشته شده، فرا می‌خواند.

میتسوماسا آنو در کنار کتاب الفبای آنو، کتاب اعداد آنو را که شمارش اعداد ۰ تا ۱۲ را در بر می‌گیرد و ترتیب ماه‌های سال را نیز مورد توجه قرار داده، فراهم آورده است. در آخرین تصویر این کتاب، یک روستای کوچک با ۱۲ خانه، ۱۲ آدم و ۱۲ کودک به چشم می‌خورد. آنو در مجموعه کتاب‌های سه جلدی بازی‌های ریاضی آنو، معماهای تصویری و مفاهیم ریاضی را برای کودکان بزرگ‌تر مطرح می‌کند. او در این کتاب خود، موقعیتی برای کودک فراهم می‌آورد تا هماهنگ با متن، از میان مسیرهای شکل گرفته در مثلث، مستطیل‌ها و مارپیچ‌ها عبور کند. عشق به ریاضیات در آثار دیگر آنو، گاه با نگاهی فضایی و اندیشمندانه دنبال می‌شود. در کتاب ۱۰، ۹، ۸ اثر ملی بنگ، دخترکی هنگام خواب، شمارش معکوس را در آغوش پدر دنبال می‌کند و شمارش انگشت‌های پا از ۱ تا ۱۰، او را برای خواب آماده می‌سازد. هم‌چنان که کودکان مخاطب کتاب نیز لابه‌لای تصویرها، به یافتن اشیای شماره‌گذاری شده و پیگیری روند داستان این کتاب می‌پردازد.

کتاب

شمارش آنو

تصویرگر: میتسوماسا آنو

فراگیری مفاهیم کمی، تلاش‌هایی زنجیره‌ای است که با تجربه‌های روزانه کودک در کنار خانواده و جامعه شکل می‌گیرد و ماندگار می‌شود. اتصال دادن تصویر یک خرگوش به یک هویج و دو پتر به دو پسر بچه که دچار باران شده‌اند، ارتباط نظیر به نظیر عددها و کمیت‌های عددی را در کنار نشانه‌های قراردادی ۱، ۲، ۳ مورد توجه قرار می‌دهد و فرآیند شمردن شکل‌های کشیده شده در یک تصویر، کودک را به عددی می‌رساند که شکل قراردادی آن به صورت نمادهای نوشته شده در کنار تصویر، نشان داده شده است.

همراه کتاب الفبایموز سواحیلی، با کتاب موژا، یعنی یک: کتاب شمارش اعداد به زبان سواحیلی، اثر موریل فیلینگز روبه‌رو می‌شویم. در این کتاب، شمارش عددها و عددنویسی در کنار تصویرهایی شکل گرفته که هر یک بخشی از فرهنگ و محیط‌زیست سرزمین آفریقا را مطرح می‌کند.

در میان تصویرگران ایرانی، کم‌تر با اثری ماندنی و خلاق در زمینه عددآموز روبه‌رو می‌شویم. در کتاب از یک تاده، اثر نیکزاد نجومی (۱۳۵۶)، با نمونه نسبتاً خوبی از کتاب‌های عددآموز روبه‌رو می‌شویم که در آن‌ها تعداد شکل‌های موضوعی در هر تصویر، با عدد و نوشتن واژگانی آن همراه است.

کتاب‌های تصویر به تصویر^۴ (کمیک استریپ - داستان‌های مصور دنباله‌دار)

کتاب‌های تصویر به تصویر، بیان تصویر به تصویر رویدادهای پیاپی یک کتاب است؛ به گونه‌ای که رخدادهای اصلی و فرعی روایت یک متن، در تصویرهایی کوچک و پیاپی شکل می‌گیرند. این ویژگی با فیلم استریپ‌ها و فتو رمان‌های مجله‌ای همانندی فراوانی دارد و کاربرد آن‌ها نیز به صورت داستان‌های دنباله‌دار در مجله‌ها و نشریات کودکان، فراوان به چشم می‌خورد. در این گونه آثار، تصویر بار اصلی روایت متن را به دوش می‌کشد و زیبایی‌شناسی احتمالی تصویرها به آن ارزش می‌بخشد.

نزدیکی روایت تصویر به تصویر کمیک استریپ‌ها، با طراحی‌ها و رنگ‌آمیزی‌های سریع و شتابزده در قطع‌های نسبتاً کوچک، سبب شده تا امکان فضاسازی‌های خیال‌انگیز و گرایش به تکنیک‌های هنری، در این گونه کتاب‌ها به شدت کاهش

یابد. این ویژگی، تصویرگری کتاب‌های کمیک استریپ را بیشتر در حد نگاه کارتونی و کاریکاتورگونه نگاه داشته و تصویر در چالش‌های مربوط به روایت ماجرا در متن گرفتار می‌آید؛ به گونه‌ای که تقریباً تمامی کتاب‌های کمیک استریپ، به خوانندگی‌های زودگذر و کمتر ادبی تبدیل شده‌اند. نگاه سینمایی در برش‌های لحظه‌ای رویدادهای کتاب که در تصویرهای پیاپی شکل گرفته، سبب افزایش هیجان‌های زودگذر در دریافت رویدادها و تمرکز خواننده در پیگیری ماجراهای اصلی متن است. وجود شخص سومی افزون بر نویسنده و تصویرگر، در تولید کتاب‌های تصویر به تصویر، برای بخش‌بندی داستان کتاب به نماهای نمایشی و تقریباً سینمایی لحظه‌های داستانی یا غیرداستانی متن، فنی بودن تولید کتاب‌های کمیک استریپ را آشکار می‌سازد و نزدیکی آن را با هنر سینما در فرآیند شکل‌گیری نماهای دیداری کتاب نشان می‌دهد. اغلب، کمبود لحظه‌های حسی و درون‌مایه‌های ژرف در متن این کتاب‌ها، تصویرها را نیز در محدوده ماجراپردازی و هیجان‌سازی محض نگاه می‌دارد و تعلق این‌گونه آثار را به حوزه ادبیات کودکان، با تردید فراوان روبه‌رو می‌سازد.

کاریکاتوربست‌ها، تصویرگران موفقی در فراهم‌سازی کتاب‌های تصویری کمیک استریپ به شمار می‌روند و شیوه طراحی قدرتمند و رنگ‌گذاری سریع، در کتاب‌های کمیک استریپ، با روحیات روایتی آنان سازگار است. کتاب‌های استریپ، به دلیل برخورداری از جذابیت‌های آنی و هیجان‌بخش، در میان کودکان جهان طرفداران فراوانی دارد. چنین جاذبه‌هایی، بدون شک امکان گرایش به متن ماندگار و تصویرگری درخشان را از این‌گونه کتاب‌ها دور می‌کند و سبب می‌شود کتاب‌های کمیک استریپ، به نمونه‌های روشن سرمایه‌اندوزی در بازار کتاب، سهل‌انگاری در تولید و نگاه غیرهنری در کتاب کودک تبدیل شود. تولید فراوان و میلیونی این‌گونه کتاب‌ها و گسترش آن در میان کودکان جهان، به ویژه آمریکا، ابزار مناسبی برای رواج فرهنگ غیربومی و یکسان‌سازی سلیقه‌های فرهنگی قلمداد می‌شود. با وجود این، در چنین گونه‌هایی نیز تا اندازه‌ای می‌توان به ادبیات کودک و تصویرگری هنرمندانه دست یافت. چنین تلاشی، اگر به قربانی شدن متن نینجامد،

کمیک استریپ
«رستم و اسفندیار»
تصویرگر: سیروس راد

می‌تواند جایگزین مناسبی برای گونه‌های شتابزده و بازاری آن باشد.

جنبه‌های معمولاً غیرفرهنگی کتاب‌های کمیک استریپ، سبب شده تا گرایش به تولید این‌گونه آثار در مراکز تصمیم‌گیری سرزمین ما با تحریم و جلوگیری از تولید روبه‌رو شود؛ هر چند کنار زدن این موانع نیز بدون درنگ به تولید گونه‌های منفی آن انجامیده است. متن در کتاب‌های تصویر به تصویر، بیشتر از گفت‌وگوی شخصیت‌ها تشکیل شده و در فضاهای بادکنکی به کار گرفته شده در میان تصویرها قرار داده می‌شود و تصویرها، لحظه به لحظه جنبه‌های دپرداری گفت‌وگوها را دنبال می‌کند.

گسترش امکانات چاپ رنگی در مجلات کودکان و نوجوانان در دهه ۳۰ و پس از آن در ایران، زمینه پهنآوری برای گرایش به این نوع آثار برای کودکان فراهم آورد و مجلاتی چون کیهان بچه‌ها و اطلاعات کودکان، برای سرگرم ساختن کودکان مشتاق به مطالعه و از آن بهره جستند. قرار دادن کتاب‌های ادبی برجسته جهان هم‌چون رابینسون کروزوئه، جزیره اسرارآمیز و بینویان در این مجموعه، زمینه‌ای برای آشنایی کودکان با فرآیند تولید آثار ادبی بود؛ هر چند درون‌مایه ژرف آن، اغلب قربانی پرداختن محض به ماجراها و خلاصه‌سازی آن‌ها شد. در میان متن‌های امروزی‌تر، خلق شخصیت‌های شکست‌ناپذیر و آسیب‌ناپذیری هم‌چون تارزان، سوپرمن، مرد عنکبوتی و شخصیت‌های ماجراجو و مضحک هم‌چون تن‌تن و میکی‌موس، درون‌مایه این آثار را به شدت به سوی بازاری شدن و ایجاد هیجان‌های لحظه‌ای راه برده و توجه کودکان سراسر جهان را به این گونه نیمه ادبی جلب کرده است. درون‌مایه‌های پلیسی، خشونت‌آمیز، ماجرابی، عاشقانه و پرتحرک توجه بسیاری از خواننده‌های آسان‌پذیر را در سراسر جهان، به ویژه آمریکا و ژاپن، به سوی این کتاب‌ها کشانده است. چاپ مجموعه کتاب‌های تصویر به تصویر از سوی انتشارات امیرکبیر (کتاب‌های طلایی)، در دهه‌های ۴۰ و ۵۰، با عنوان‌هایی هم‌چون زیبای سیاه، همگی از ویژگی ترجمه و توجه به فرهنگ زندگی آمریکایی - اروپایی برخوردار بوده است. تولید کتاب رستم و اسفندیار، اثر سیروس راد، در دهه ۵۰، توسط کانون پرورش از نخستین و استثنایی‌ترین نمونه‌های نسبتاً ماندگار کتاب‌های کمیک استریپ بوده این کتاب، سبب شده کودک با نماهای مناسبی از رویدادهای روایی متن روبه‌رو شود؛ رویدادهایی که گاه از طرح درون‌مایه‌های حسی متن در تصویرها غافل نبوده است.

در سال‌های اخیر، توجه به کمیک استریپ‌ها بیشتر با همان رویکرد گذشته دنبال شده است. کتاب‌های کمیک استریپ امین و اکرم، توسط دفتر نشر فرهنگ اسلامی و سرگذشت اختراعات و ماجراهای پیشی کوچولو، از جمله کتاب‌های تصویر به تصویری هستند که به چاپ رسیده است. سعید رزاقی از پرکارترین تصویرگران این‌گونه کتاب‌ها در ایران به شمار می‌رود و ایرانی‌سازی این‌گونه آثار را در دستور کار خود قرار داده است. آثار این هنرمند، در بسیاری از مجله‌های کودکان به چشم می‌خورد و کتاب‌های امین و اکرم و ماجراهای پیشی کوچولو، از تلاش‌های اوست. هر چند در آثار این هنرمند نیز بسیاری از ویژگی‌های گفته شده در کتاب‌های کمیک استریپ دیده می‌شود.

در عرصه جهانی، هنرمندانی چون ژان ژيرو، اودزو و گوسینی، طراحان فرانسوی و اوسامو تزوکا، طراح ژاپنی، از پرکارترین شخصیت‌های جهانی در تولید کتاب‌های کمیک استریپ به شمار می‌روند. اودزو و گوسینی، زوج فرانسوی تولیدکنندگان مجموعه کتاب‌های کمیک استریپ آستریکس به شمار می‌روند.

پی‌نوشت

- 1- Concept books
- 2- Alphabet books
- 3- Counting books
- 4- comic strip books

منابع:

- ۱ - شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها (از روزن چشم کودک - جلد ۱ و ۲)، نوشته: دونا نورتون، ترجمه: منصوره راعی و دیگران
- ۲ - مجموعه مقالات پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان در زمینه تصویرگری (شماره ۱۲-۱۱)
- ۳ - تاریخ ادبیات کودکان (جلد ۶)، بخش کمیک استریپ، ص ۷۰۲
- ۴ - مجموعه مقالات کتاب ماه کودک و نوجوان
- 5- children,s literature (in the Elementry Scool). Charlotte S. Huek. Susan Hepler. Janet Hickman. Barbara Z. Keifer. Mc Growhill Publications
- 6- children and book, Zena Zutherland, The University of Shicago Longman, 1997, USA
- ۷ - ویژه‌نامه جشنواره ادبیات کودک و نوجوان (اروپا - تهران) ۱۳۸۳
- ۸ - ادبیات کودکان و ترویج خواندن، نوشته: ثریا قزل ایاق، تهران: انتشارات، سمت